

komplex voltánál fogva nem egyszerű feladat.

Horváth Károly a felvilágosodás kori irodalmi áramlatokról szolt Európa vizsgált országaiban. Óriási anyagot fogott át időben és térben, pontos terminológiával különítve el egymástól csak tévesen azonosnak tartott jelenségeket. (Klasszicizmus; francia forradalom, A. Chénier; napóleoni átklasszicizmus; Goethe—Schiller-féle neoklasszicizmus etc.) Éppen ez a precizitás bátorít fel, hogy az irodalommal szorosan összefüggő színházi viszonyokat közelebbről bemutassam. Korban, jelentőségben a Tham, a Kelemen és az oszt-rák—lengyel Boguslawski-féle társulat tartozik össze. Kétségtelen, hogy a XVIII. sz. folyamán csak Lengyelországban volt szám-bavehető nemzeti színjátszás és hogy Osinski Varsóban a fent említetteknel fényesebb körülmények közt játszhatott. Shakespeare-t és Schillert azonban valamennyi monarchia-beli színház adott, olykor nagyobb szöveg-hűséggel, mint a francia fordítások után dolgozó orosz-lengyelországiak. Ilyen előzmé-nyek nélkül aligha támadt volna egy Katona. Katona viszont oly tökéletesen a nemzeti romantika képviselője, hogy vele kapcsolat-ban a felvilágosodás csak mint lezajlott előz-mény említhető.

Horváth előadását követően élénk vita folyt az irodalmi terminológiai kidolgozásá-ról. Baróti Dezső a magyarországi rokokó jelenségeinek kívánna nagyobb általános érdeklődést biztosítani. Krejčí professzor ismételten a fordítások közműveltség alakító szerepét hangsúlyozta: ezek közvetítették a szélesebb rétegekhez mind Horatius filozófi-áját, mind Byron forradalmiságát.

Szabolcsi Hedvig az egykorú magyar mű-vezői közizlésről, a polgárság törekvéseit kife-jező városi építkezésről, az ipariskolákról nyújtott áttekintést.

A konferenciát Köpeczi Béla akadémikus zárószavai foglalták össze. Utalt a vita máso-dik napján elnöklő Ember Győző akadémikus kifogására, hogy az előadások között alig talált összefüggést és a felvilágosodásról csak töredékképet kapott. A történészek valóban csak szociális kérdéseket fejtegettek, közgaz-daságiakról nem esett szó. Hallottunk a hala-dásról, de nem a visszahúzó erőkről. Sok szó esett nyelvről, irodalomról, filozófiáról, de nem magáról a kultúráról. Az uralkodó iro-

dalmi áramlatok fő sodra mellett lehetnek, voltak is egyidejűleg más erecskék is. A peri-odozáció kérdése nyugvópontra jutott (1760—1820—30.), a társadalom képének tükre azonban hiányos maradt, a parasztságról alig esett szó. — Helytálló kifogás, hogy az eszmék terjesztésének történetében egy hang sem hallatszott legfontosabb közvetítőjü-k-ről, az oktatásról.

Hadd fűzzük Köpeczi professzor szavait kissé tovább. Az előadók tökéletes egyvertel-műséggel humán jelenséget láttak a felvilágo-sodásban. Ennek folytán a kisszámú szellemi elite koncentráltak. Nem vitás ugyan, hogy a felvilágosodás korának legkedveltebb művé-szeti ága az irodalom, mint a renaissance-é a képzőművészet és a barokk-é az építészet, de a magyar felvilágosodás összetevői talán távolabbi korból is, más lelőhelyről is ered-hettek, mint Voltaire, Rousseau és az encik-lopédisták. Hiszen általános emberi szem-pontból sem a Candide vagy a *Contrat social* a felvilágosodás legnagyobb érdeme, sokkal inkább a racionalizmus, a természettudomá-nyos érdeklődés, a kísérletes tudományok felvirágoztatása. Ezen az úton pedig a magyar-ság már a XVII. században megindult, akkor, amikor a protestáns diákok nemcsak a német és holland, ritkábban svájci, hanem az angol egyetemeken is tanultak. Önálló magyar felvilágosodás nem alakult ugyan ki a szabad Erdélyben, de a feltételei igen. A korszerű természettudományos műveltség itt előbbre járt, mint akár a császári Magyarországon, akár a monarchia bármelyik katolikus főisko-láján. III. Károly és Mária Terézia Nyugatot tiltó rendelkezéseit II. József feloldotta, és ezzel a hazai protestáns ifjúság ismét első kézből vehette át a korszerű ismereteket. A magyar felvilágosodás egyik legfontosabb építőeleme a nyugati egyetemeken nyert, elsősorban természettudományos, másodsor-ban közgazdasági, politikai és történeti ismeretanyag.

A felvilágosodás másik nagy közvetítője felénk a jozefinizmus, a felvilágosult császár kultúrpolitikája. Széles rétegekre csak szerve-zetten lehet hatni: ilyen szervezett befolyás volt a protestáns kollégiumok ösztöndíjrend-szere és II. József pietisztikus parancsuralma.

Mátyuszné Császár Edi

VITÁLYOS LÁSZLÓ—OROSZ LÁSZLÓ: ADY-BIBLIOGRÁFIA

1896—1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. Bp. 1972. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 425 l. (MTA Könyvtárának Kiadványai, 67.)

A legnagyobb írói bibliográfia van a kezünkben, mégpedig a legnagyobb magyar költők egyikének, Adynak bibliográfiája; majdnem háromnegyed század írásos termése

betakarítva, a xerografikus előállítás ellenére is reprezentatív, gondosan szerkesztett, izlé-sesen elkészített kötetbe. Szerkesztőinek ala-posságát mi sem jellemzi jobban, mint hogy

az írógépről hiányzó ékezeteket is rendre föl-rakták, s hogy géphiba (nem írhatom, hogy *sajtóhiba*) a roppant anyaghoz képest elenyésző, alig akad.

1. Formálisan 4764 tétel szerepel benne. A legtöbb hasonló bibliográfia megtéveszti használóját: sok tétel ismétlődik, így a tételek száma nem azonos a valóban kapott bibliográfiai egységek számával. Ebben a bibliográfiában sem azonos, de éppen ellenkező okból: Ady bibliográfusai — jobb híján így nevezhetem — *tétel-bokrokat* állítottak össze több azonos közlést tartalmazó cikkből, egy-egy mű ismertetéséből, egy-egy vitából. E szerényességük következtében nem lehetetlen, hogy a valóságos tételszám a kétszerese is a megszámozottnak. A Kosztolányi kiváltotta Ady-vita például egyetlen tételszám (1299) alatt — ha jól számolom — 89 leelőhelyet (ún. bibliográfiai egységet, azaz tulajdonképpeni tételt) tartalmaz. Ennek persze már megvan az a hátránya, hogy megnehezíti a különben alapos és pontos névmutató használatát. Mondjuk Mécs László nevét, aki ebben a két és fél lapnyi adatözlönyben nem szerzőként, tehát nem kiemelve, hanem csak címben szerepel, nagyon nehezen lehet megtalálni; nekem másodszeri nekifutásra, sorvezető papír segítségével sikerült rálelnem, a végefelé, amikor már bele is fáradt a szemem, a 129. lap 4. sorában. Ez arra int, hogy jobb lett volna *perelni*: történet után folyószámmal látni el ezeket az *altételeket*, s a mutatóban ezt adni meg.

Íme, máris a kritikai észrevételekhez jutottam el, pedig még csak a bibliográfia készítőinek ritka szorgalmát, pontosságát, körültekintését nyugtázó dicséretemet, elismerésemet akartam kifejezésre juttatni. Hogy mi minden derül ki ebből a bibliográfiából, felsorolására nincs itt tér; de megtermékenyítő hatása biztosan meglátszik majd az Ady-kutatás föllendülésén — és takarékoságán. Mert mellesleg az is kiderül belőle, hány-szor írták meg — ugyanazok a szerzők, más szerzők — ugyanazt a témát; hány-szor fedezték föl ugyanazt az „ismeretlen” Ady-verset, cikket; hány-szor kutattak ugyanabban az ügyben, előzményeiről, elért eredményekről mit sem tudva. Ennek az erő és időtékozási-nak is véget vet ez a bibliográfia, ha...

2. Ez a *ha* vezet be legfontosabb kifogásomat: hiányérzetem kifejezését. Nagyon sajnálom ugyanis, hogy ez a hatalmas adattár, ez a gazdag gyűjtemény, két bibliográfus éveken át tartó, áldozatos munkájának, szorgalmának gyümölcse, néhány módszertani hiba miatt korlátozottan használható. A leglényegesebb, hogy nincs a mű megkoronázva, az i-re nincs föltéve a pont: a bibliográfiának *nincs tárgymutatója*, azaz inkább személy- és földrajzi neveket, vers- és cikkcímeket, a címekből és annotációkból kiemelhető tárgy-

szavakat egységesen, egyetlen betűrendben adó indexe. A mostani névmutatóban van egy címszó, amely ugyan személyt jelöl, de nem személynév: az ismeretlenül maradt temesvári nőt jelzi: „temesvári asszony”. Az összeállítók érezték, hogy kár volna kihagyni csak azért, mert nem tudják nevét. Ám ezzel már átléptek a tárgyszavak birodalmába, s bár tették volna bátrabban, követekeztesében! Mert ha a kutatót — teszem azt — az érdeklő, mit is írtak Ady állítólagos gyermekéről, csak akkor találja meg az erről szóló cikkeket, ha eleve tudja a nevét (Csucsai Péter, Petre Ciuceanu); ennek ismerete híján végig kell böngésznie az egész bibliográfiát, mégpedig alaposan. No de megteheti-e minden apropó kapcsán ezt a kutató? Ha például most, amikor szöges gondallal végigolvastam az egész bibliográfiát, a magam számára az engem érdeklő tárgyról az egyik üres lapra készítettem is házi használatú tárgymutatót (pl. Ady és Párizs, Ady és a Galilei-kör, Ady nevének etimológiája s így tovább), honnan tudhatom, hogy jövőre nem bukkan-e elélem egy új probléma, amire most nem gondoltam, s ami miatt tehát újból és újból át kellene nézmem — s minden Ady-kutatóra általánosítva ezt a gondot — *néznünk* az egész bibliográfiát?

Még csak egy példát: a verselemzéseket. Ezek most szétszórtnak találhatók a bibliográfiában, jórészt a *Tanulmányok, cikkek* fejezetben. A tárgymutató takarékosan, akár kétféleképpen is könnyen megtalálhatóvá tehetné őket: részint *verselemzések* címszó alatt felsorolhatná ezt a mintegy 35 tételt, részint a verscímeknek a mutatóba való föl-vételével. (Csak ügyes rövidítésen múlik, hogy megkülönböztessük őket a versek keletkezéstörténetét, megzenésítését, grafikus illusztrálását stb. tartalmazó cikkektől.) A mutató e bibliográfiának *legértékesebb része lehetett volna, a mostani kiadvány használhatóságát meghatározhatta volna*. Szerencsére nincs minden veszte: a mutató könnyen pótolható, elsősorban az anyagban jártas, a tételek címei mögötti mondandót is jól ismerő bibliográfusaink révén: készítsék el ők utólag, dolgozzák bele a mostani névmutatót (amely néhány apróbb észrevétellel s bizonyára mások helyesbítéseivel ugyancsak tökéletesíthető), s az Akadémiai Könyvtár *Mutató* az *Ady-bibliográfiához* címmel adja ki önálló füzetben. Akkor majd kitűnik, mostani kiadványunk mennyire csonka magában, *menynyire lehel lelket a mutató a félig holt anyagba!*

3. Második kifogásom az *anyagközlés rendjét* érinti. Végtelenül sajnálom, hogy olyan okos és tájékozott irodalomtörténész, mint Orosz László (*amicus Plato, sed magis amica veritas*) és oly jártas könyvtáros, mint Vitályos László, annak a bibliográfiai babonának, rossz hagyománynak a hatása alá került,

amely szerint a bibliográfus akkor érzi, hogy jó munkát végzett, ha gyűjtött anyagát minél bonyolultabb szakrendben, jól összekutyultan teszi közzé. Ő ugyanis többnyire az élet logikus rendjében, időrendben kapja céduláit: amint egy-egy folyóiratot, lapot átnézett. Nem kellene tehát mást tennie, mint a több helyről kapott hasonlóan időrendi cédulát egyetlen kronológiába olvasztania. Ehelyett ő kiagyalt szempontok szerint óriási munkával szétválogatja, betűrendezi stb. Így közli azután egy semmire sem használható, a kutatót egyenesen megzavaró rendben (*lucus a non lucendo*), amiből, ha használni akarja, a kutatónak kell szintén nagy erőfeszítéssel ismét a természetes időrendet visszaállítania!

Mert hiszen mire jó az Adyról szóló irodalmat négy-ötfele szakítani? Először *Monográfiák, gyűjteményes művek* címmel kapjuk az önálló kiadványok jegyzékét. Nem győzőm ismételni különféle bibliográfiák bírálatában, hogy a kutatót nem érdekli, vajon egy témáról önálló kiadványban vagy újságcikkben kap-e adatot; neki egy hírlapi cikk, ha éppen keresett tárgyára ad feleletet, többet mond, mint bármely vaskos könyv, amelyből kérdésére nem kap megoldást. Ez a szempont különben is formális, külsőséges; a következő, tartalmi alapú csoportosítással szemben még a *principium divisionis* sem azonos, tehát ez a szempont *kereszezi* a másikat. De el lehet-e választani élesen egymástól a 2. és a 3. részt (*Tanulmányok, cikkek, illetve Életrajzi irodalom*), sőt a *Függelék 2. részét* (Ady-kultusz)? Az önálló művek kategóriát tovább bonyolítja a különnyomat mint kiadványtípus. Sok bibliográfus önállóként veszi föl (rendszerint azután külön tételben közli az eredeti leőhelyet is); az Ady-bibliográfia készítői szerencsére ezt csak ritkán (74, 97) teszik, általában a *Tanulmányok, cikkek* közt adják őket, de helyesen megjegyzik, hogy különnyomat is készült belőlük.

A *Tanulmányok, cikkek* és az *Életrajzi irodalom* című részben legalább egy tucat olyan tétel van, amelynek annotációjából, sőt címéből (969) kiderül, hogy az Ady-kultuszról szól. Sinka Istvánnak kissé túlzás-ként ható cikke (*Esti pástortüznél Adyt olvasnak a bihari pástorok*) vagy Fodor József vallomása (2718) nem tartozik az Ady-kultuszhoz? Persze hogy oda is tartozik. Avagy: Domokos Pál Péter Ady-adalékai nem többek is, mint pusztá életrajzi tények (3358)? Erőltetett tehát ez a szétválasztás, s mindenképpen fölösleges munka, sőt sokszor káros. Mert ez az önkényes kategorizálás *szétválasztó összetartozó dolgokat*. A debreceni Ady-ünnepségekről szóló hír (egyébként ez sem az *Ady-kultusz* című részben található, hanem a *Tanulmányok, cikkek* címűben: 1206) elsza- kad Juhász Gyulának a Debreceni Független

Újságban ugyanez alkalomból közölt *Dicsőség Adynak* című versétől (3999) és az ugyanarról szóló Népszava-hirtől (4005). Ha egységes időrendben kapnánk az adatokat, még *rejtett összefüggésekre* is rávezethetne a bibliográfia.

4. Végképpen értelmetlen és meddő, hogy bibliográfiánk a tartalmuk alapján szétszabdalt és *négyszer-ötször megismételt történeti folyamaton*, egy-egy éven belül a *szerzők betűrendjében közli* anyagát a szintén egyedül természetes és ésszerű további időrend helyett! Évek óta küzdök ez ellen a mechanikus módszer ellen, s kétségbeesek, ha még ilyen kitűnő szakemberek, mint az Ady-bibliográfia készítői sem tudnak megszabadulni a rossz hagyományok bélyegitől. Mondanám meg nekem végre valaki, mire jó ez a betűrend? A szerzők neve a névmutatóban (egységes mutatóban) amúgyis betűrendben van! Haszna tehát semmi, kára viszont óriási: *összekuszálja az élet természetes rendjét!* Különösen az *Életrajzi irodalom* c. részben megdöbbentő ez: az *életrajz csak időrendben képzelhető el*, s mégis egy-egy éven belül össze-vissza, a szerint a véletlen szerint kapom az anyagot, hogy egy cikk szerzőjének vagy kivált a szerzőtlen cikk címének mi a kezdőbetűje! Elsikkad így az *irodalomtörténet*, elsikkadnak az összefüggések. Értelmetlenül szétszóródik a Nyugat, a Huszadi Század, az Igaz Szó nevezetes Ady-számainak, az *Ifjú szívekben élek* című gyűjteménynek (1928) anyaga. Az ismertetések és viták megint nem megjelenésük rendjében követhetők (holott a kutatónak így kell, hiszen ezekben gyakran utalnak vissza), hanem egy *semmire sem* jó sorrendben. Előbb van Földessy Gyula válasza Komlós Aladárnak, s csak utána Komlós bíráló cikke (53), előbb Révész Béla válasza Wallesz Jenőnek, utána Wallesz cikke, amelynek így a címét is meg kell ismételni annotációként, holott időrendi közlés esetén ezt is megtakaríthattuk volna (115b). Juhász Gyula három cikke (299–301) éppen a megjelenés sorrendjének a fordítottjaként kerül elének, csak azért, mert címük *d*-vel, *l*-lel vagy *ny*-nyel kezdődik! Furcsa a 2068. tételben belüli sorrend: előbb egy (szerkesztőségi?) vitacikk, utána jön az, amivel vitatkozik, Bóka László írása, majd ez után Bóka válasza. A logikus az volna, ha előbb Bóka eredeti írásának adatait (többek közt elfmaradt címét) kapnánk, utána vele vitába szálló írást, végül válaszát. A 2314. tétel címe: *Megtalálták Ady Kiváncsi Illijét*. A 2317. tételé: *Keresik Ady Kiváncsi Illijét*. Csak azért, mert az előbbi Kovalovszky Miklós, az utóbbi Pálffy József írta! A betűrend — ha jól számítom a halálhírek dátumától, bár ezt sajnos nem adja meg a bibliográfia — ilyen fölforduláshoz vezet: Léda 1934. január 19-én halt meg, Csinszka ugyanaz év október 24-én. A halálukról,

temetésükről szóló tétel-bokrok (3148, 3149) mégis fordított sorrendben vannak, mert a szögletes zárójelben szereplő, tehát a bibliográfusoktól csinált, önkényes címben a közös *Nekrológok* szó után Csinszkanál B, Lédánál D betű van (Boncza, Diósy). Egyébként Csinszka temetéséről egy tétel-bokor (3147) már a halála előtt (!) szól, csupán azért, mert ott a szintén önkényes cím a *Hírek* szóval kezdődik. Van ennek értelme? Avagy milyen szilárd elveken nyugszik az a közlési rend, amelynek alapja az a *föltevés*, hogy a cikket Ignofus írta (2978)? Mert ha nem ő írta (a bibliográfia is megkérdőjelezi), akkor nem ott a helye!

Talán elég is már; elegendő, hogy kitessék: föl kéne szabadulni már a rossz szokások rabságából, és elismerni: személyi bibliográfiában a természetes és logikus közlési rend a *legkövetkezesebben végigvitt, napokra szűkített időrend*. Minden más szempontot a mutatóra kell bízni: ennek a földadata a sokoldalú tartalmi kiaknázás.

5. Negyedik kifogásom a bibliográfia *egyeneműségét* hiányolja. Ha Ady saját műveit a kritikai kiadás kiadástörténeti részében kötetről kötetre úgysis párhuzamosan adja (Koczás Sándor az 1. kötetben ezt el is kezdte), akkor minek itt 26 lapon ezeket közölni? Homogén lehetett volna a bibliográfia, ha csak az Adyról szóló irodalmat adja; a könyvnek úgysis 95%-a ezt tartalmazza! Ez esetben a cím is egyszerűbb lehetett volna, el lehetett volna kerülni, hogy a címben és az alcímben háromszor is szerepeljen az Ady név: *Ady-irodalom 1896—1970*.

A Bevezetés szerint Ady írásainak (verscikk, cikkeinek) bibliográfiáját a kétszeres terjedelem kivihetetlenységén kívül azért is mellőzték, mert az Adyról szóló irodalom „általánosabb igényt elégít ki”. Ezt nem hiszem; az Ady-írások kronológiája legalább annyira fontos, mint az Adyról szóló, különben is sok selejtet tartalmazó írások összegyűjtése. Helyesebb megokolás, amit csak mellékesen jegyeznek meg: a párhuzamosan folyó kritikai kiadás rendeltetése éppen az Ady-művek föltárása. Az is bibliográfiai munkával kezdődik, de nem ebben a műfajban testesül meg, hanem szövegkiadásban. Ezért az Ady-életmű bibliográfiai kutatása szűkebbre vonhatta körét: az Adyról szóló írások közkincsé tételére összpontosíthatta erejét.

6. Mennyire teljes ez a bibliográfia? Köz-hely már, hogy bibliográfia nem lehet teljes. Mert hiszen ha egyfelől fölveszünk olyan cikkeket, amelyben Adyt egy sor erejéig idézik (pl. Juhász Jenő nyelvművelő cikke a *Szokok* használata ellen, több más költőnk jó példája között: 1640), akkor föltehető, hogy ilyen egyszerű említést korlátlan számban találhatnánk még. De az érdemibb közlések teljességét első látásra aligha lehet megítélni,

csupán sok kutató több oldalú gyűjtésével való összevetés tenné ezt lehetővé. Valószínű, hogy kisebb-nagyobb cikkek, főként vidéki lapokból, még kerülnek elő, de lényeges művek már aligha. Mégis, a teljességet szolgáló, magam is közrebocsátom néhány kiegészítő adalékomat. Így mindjárt a 2. tételhez, a *Még egyszer* kritikai visszhangjához kívánkozok [Domokos László] (d) írása a Szegedi Napló 1903. október 21-i számából. Ady művei között szerepeltetni kellett volna azt a bibliofil ritkaságot, amely *Szeretem* címmel Ady tíz ifjúkori versét tartalmazza az Amicus 1921. évi kiadásában, s amelyről a 2239. tételből értesülünk. Az 538. tételből kiderül, hogy Halmi Bódog cikksorozata 1910-ben különnyomatként, önállóan is megjelent. Ezúttal tehát nem érdektelen adat, hogy Horváth János 1909-i tanulmánya után övé az Adyról szóló második önálló írásmű, ezt követi Szenes Béláé, majd Loósz Istváné (72—73). Az ötödik, Földessy Gyuláé megint csak különnyomat: a Huszadik Század Adyszámából (1919).

Az előttem is ismeretlen D. P. *A ma költészeté* címmel a *Szegedi Napló* 1908. márc. 1-i számában Adynak *Nóta a halott szüéről* c. verséről ír elítélően. Továbbá: *Ady Endre Szegedről* (Szegedi Napló, 1913. aug. 24.) — *Ady Endre szindarabja* (uo. okt. 21.) — Kacziány Géza: *Ady Endre magasztalása* (Virradat, 1920. okt. 27.) — József Attila: *Sírdomb a hegycsúcson* (Szeged, 1924. aug. 20. = JAÖM 1:415). A vers egyébként az 1014. tételben említett Ady-vita termékeként született. De hiányzik József Attila másik Ady-verse is (*Ady emlékezete*), amely először a Népszava 1930. márc. 25-i számában jelent meg (JAÖM 2:384). Ez viszont a Kosztolányi indította Ady-vita gyümölcse. Az 1780. tétel kapcsán megemlítem, hogy Kalmár-Maron Ferenc *Ady Endre szegedi bünpöre* címmel a Délmagyarország 1941. máj. 15-i számában is közölte cikkét. Andor Leon *Matiné a Tiszaparton* címmel (Magyar Nemzet, 1962. szept. 13.) a költőnek a Tömörkény-matinén való szereplésére emlékezett. Két verselemzés hiányát is fájlam: Gáti József a *Harc a nagyúrral* (A versmondás. 1965. 307—314), Ascher Oszkár pedig az *Őrizem a szemed* (Tiszta szívvel. 1967. 449—451.) című verseket magyarázta. Ruzsoly József (A költő és a Kolozsvári Egyetemi Lapok, Szegedi Egyetem, 1967. dec. 8.) hét versutánközlés lelıhelyeit adja meg, mind olyan, amit a kritikai kiadás 1. kötete sem vett figyelembe; nem késő még, hogy a készülő 2. kötet használhassa őket. Ugyancsak Ruzsoly József (Az egyetemi újságíró. Egy Ady-cikk visszhangjáról, Szegedi Egyetem, 1969. febr. 10.) Ady 1899. jan. 20-i cikkének történetéhez szolgáltat a kritikai kiadásán jóval túlmenő történeti adatokat. Fazekas István (Móra Ferenc Adyról. Szegedi

Egyetem, 1969. febr. 10.) Mórának Ady özevegéhez 1919. jan. 28-án kelt kondoleáló levelét közli. Szabó Mózes (*A diák Ady Endre*, Színházi Újság [Szeged], 1925. febr. 21.) közös zilahi diákéveikre emlékezik.

7. Az összeállítók nagy hozzáértésről, leleményességéről tettek tanúbizonyságot az álnevek és betűjelek föloldásában. Nem róható föl nekik, ha néhány ilyenmel még szolgálhatok, olyikkal magam is csak föltételezem.

(i-re.) = Márki Imre (2). (b. z.) = Baranyai Zoltán (5.) -r = Gábor Andor? (22). B.A. = Bodor Aladár (37). (k. a.) = Kristóf Attila (53). Szenté Károly = Pándi Pál (58). Sz. L. = Szabó Lőrinc (84). -i = Császár Elemér? (89. — A szerzők maguk is ennek tekintik a 4. és a 92. tételben.) V. L. = Vass László (124). A. L. = Agárdi László? (132). k. gy. = Kunszery Gyula? (140). G. M. = Gárdos Miklós (154, 155, 157). -y = Lukácsy Sándor (154). (-os) = Dalos László (158). L. = Lukácsy Sándor (161). K. E. = Kázmér Ernő (885). V. E. = Vészi Endre? (1989). U. = Újlaki Antal (2843). (n - s) = Nagy Sándor (3075). sz. f. = Szemlér Ferenc (3635). (B1) = Bori Imre (3719). v. e. = Vermes Ernő (4030). f. g. = Feleky Géza (4083). A 4104. tételben így is szerepel. Garázda Péter = Zolnai Béla (4292). A névmutatóban így is szerepel! (bm) = Benedek Miklós (4395). A. L. = Akác (eredeti nevén Takács) László (4441). G. Sz. L. = G. Szabó László (4479). i. s. = Illés Sándor (4483). (k.) = Kovács Sándor Iván (4694).

8. A címfejlételek általában pontosak, szakszerűek. Talán jobb és szebb lett volna, ha a szerzői nevek kiemelésére az altételekben sem az aláhúzást, hanem a vezetéknev verzális (nagybetűs) írását választják. Kár, hogy az egyenlőségjelet nem következetesen használják, amennyiben nem alkalmazzák — matematikai műszóval élve — a „tovább egyenlő” értelmében, azaz ott, ahol egy-egy cikknek másodközlését (újabb lapban, folyóiratban, a szerző gyűjteményes kötetében, tanulmánykötetben stb.) jelentené. Erre a célra csupán két kiskötőjelet (-) használnak, de mivel ugyanezzel választják el a folyamatos írásban az altételeket is, elmosódik a különbség az azonos és a különböző írások között, s ez megint baj. (Egyébként az altételek határának jelölésére elegendő lett volna egyetlen kiskötőjel.)

Hiba, különösen az *Ady-kultusz című* fejezetben, hogy a bibliográfia nem adja meg egy-egy költő (Juhász Gyula, Ady, Illyés stb.) Ady-versének kötetiben való megjelenését, holott ezekben a leginkább hozzáférhető, nem a régi lapokban, folyóiratokban.

Rövidítésekkel élnek, de nem eléggé. Az Ady-versek kritikái kiadásának 1. kötetében D jelzi a Debrecent, Juhász Gyulában SZH, SZN, SZÉV, HRKÚ a szegedi lapokat, a ki-

tűnő történetész-bibliográfiában ÉT az Élet és Tudományt; ezeket a bevált és radikális rövidítéseket — már csak a minél egységesebb gyakorlat megteremtése végett is — célszerű volna használni, hiszen erőt, időt, helyet takaríthatunk meg velük.

Nem egyformán oldják föl az álneveket, betűjeleket. Néha így: (gách) [Marianne] (4609), de tiz tétellel odább: [SZEMES Piroska] (szemes) (4619). Ez utóbbi a jobb. Gyakran az eredeti helyen szereplő betűjel áll elől, utána a szögletes zárójelben levő teljes név: ezt is egyévesen úgy kellett volna csinálni, mint a 4619. tételben.

Az *annotációk* általában jók, tömörek, lényegre törők, bőbeszédűséget sehol nem találtam, pongyolaságot is csak pár helyen (2718, 4035). Azon a gyakorlaton, hogy az annotáció a lelőhelyet követi (mégpedig szögletes zárójelben, amely ezen a helyen el is hagyható volna), rést üt néhány, a cím és a lelőhely közé, szintén szögletes zárójelbe tett magyarázat. Ez úgy lopakodott e jogtalan helyére, hogy eleinte csak műfajt jelölt: *Vers, Etb. Verselemzés, Vallomás* s hasonlók. (Ezek is jobb helyen vannak a lelőhely után, és lehetne őket is bátran rövidíteni.) Később azután ilyen terjedelmesebb annotációk is odakerültek: *Beszéd a nagyváradi emlékünnepeken* (2763).

Elég sok helyütt van azonban hiányérzetünk. Csak néhány példát. Kossuth Ferenc távirata Ady Endrének (237.) Miről? Jelenits István: *Juhász Gyula költészet* (876). Miért van itt? Ady ismeretlen verse (987). A cím (*Nincsen, nincsen?*!) közlése után még itt meg kellene jegyezni, hogy ez Juhász paródiaja. Ady levele Baranyai Zoltán jegyzetével (1061). A levél kelte? (Ez egyébként gyakori tipushiba: sok helyütt közlik az azonosítást lehetővé tevő dátumot, sok helyütt nem!) Felelősségre vonják Tarnóczy esperest (1107). Az annotációból megtudjuk, hogy Szabolcska Mihály följelentésére, de kellene még pár szó, hogy miért, mi köze az ügynek Adyhoz. Sejtjük, de nem tudjuk. Zlinszky Aladár: *Lenore-motívum Ady Endre egyik költeményében* (1351). A legfontosabb itt a cím: *Biहार vezér földjén*; ez hiányzik, pedig ez teszi lehetővé, hogy a mutatóban tükröződjék a verscím, s annak a számára, aki írni akar róla, könnyedén megtalálható legyen. Ugyanez a helyzet: *Ady, a hazafiatlan* (1397). Az annotáció így szól: Versbetiltás. Kicsivel több magyarázat teljes értékű tájékoztatást adna: *A Gare de l'Est-en c. vers betiltása*. Remete László: *Egy vers születésének ötvenedik évfordulójára* (2248). Melyik vers?

Néhány helyen a gyűjteményes kötetek *analitikus fölvevételre* lett volna szükség. Igaz, az Ady Múzeum két kötetének gazdag rész-tanulmányai, az *Iffjú szívekben élék* című gyűjteménynek (1928) vagy az *Igaz Szó Ady-*

számának (1957) írásai önálló tételekként megtalálhatók, de sokkal takarékosabb és áttekinthetőbb lett volna egyetlen helyen elemzően fölűntetni őket.

Szükszerűen bínnak az összeállítók a kölcsönös utalásokkal. Amíg a tételeket a nevek összehozzák, nem hiányzanak, de amikor a tárgy közös, jó volna előre-hátra utalni az összefüggésekre. Pl. Adynak Juhászhoz írott leveleit több közlemény is közzétette, ezek tételezszámait vagy itt is, ott is föl kellett volna sorolni (776, 925, 2034), vagy legalább következetesen visszautalni az elsőre, ahol az egyébként pontos annotáció van; ezáltal a későbbi tételek — különben is pontatlanabb — annotációi fölöslegessé is válnának. Megjegyzem, hogy a javasolt pótló mutató a bibliográfia e hiányán is segít.

9. Végül *vegyes megjegyzések* a kötet rendjében. Először a címlapon: nincs magyarázat arra, miért áll Vitályos László neve Orosz László előtt, holott általában a társszerzőket betűrendben szokás fölűntetni. Ha ettől eltérünk (talán a közös munka arányainak különbségét akarva érzékelteni), ezt illik megokolni.

Tamási Áron Milotay István egyik írásával száll pörbe, de Milotaynak ez az írása csak Tamási cikkének annotációjában szerepel, lelőhelye nincs megadva (37). A 48. tételben, *A fekete lobogó* 2. kiadásának ismertetésében, hiányzik a Szabad Nép írásának kelte, pedig az összeállítók szinte mindenütt, helyesen, a napi- és hetilapon: keltét is megadják. Az 56. és a 63. tétel, az Ady-novellák kiadásai, legalább annyira összefüggenek, mint az összes versek különféle kiadásai, így ha azokat egyetlen tételszám (35) alá vesszük, emezeket is úgy kellett volna. Ha — mint mondtam — Földessy Gyula vagy Horváth Cyrill különnyomatait az önálló művek közé soroltuk (74, 97), megtehettük volna Németh Lászlóval (1465) is.

Az helyes, ha egy-egy mű ismertetéseinek felsorolásában nem ismétljük meg unostalanul az azonos címet (pl. Dénes Zsófia: *Élet helyett órák*). De ha az ismertetés önálló címet kapott, akkor talán nem fölösleges ezt közölni. Ez esetben pl. a Délmagyarország ismertetésének az a címe: *Léda, Csinszka és a többiek* (123). Ha az ismertetés csoportos, azaz egyszerre több művet méltat, takarékos volna a későbbiek tételében az elsőre csak visszautalni. Így elkerülhető lett volna pl. Bori Imre azonos kritikájának négyseri fölvétele (150, 152, 155, 159). Ezt megkönnyítette volna az altételek *perelése*.

A 161. tétel ismertetéseiből érthetetlenül két helyen is kimaradtak a szerzők: a Vigília cikkét Rónay György, az ItK-ét Szabó György írta. Az 541. és 1745. tételben szereplő Juhász-paródiának változata benne van a kritikai kiadásban (JGYÖM 3 : 126). A 925.

tételt a bibliográfusok megcsillagozták, ami azt jelenti, hogy nem volt a kezükben a cikk, közvetett forrásból ismerik. (Ez példás eljárás!) A szegedi Kilenyi-gyűjteményben levő kivágatból közlöm pontos címét: *Látogatás Juhász Gyulánál*. Egyébként ez Adynak Juhászhoz írt, már említett leveleiből csupán az első kettőt közli, nem mind a négyet. Az 1144. tételben vitatkozó Szabó László utóbb Tápay-Szabó László néven vált ismertté. Az 1148. tétel szerzője nem Domonkos, hanem Domokos László, azonos az ily névvel több tételben szereplővel, tehát a névmutatóban is összevonandó a kettő. Az 1253. tételben Szabó Lőrinc 1928-ban írott cikkének nincs meg az eredeti lelőhelye, csupán az 1967-ben megjelent kötetéből veszik. Talán nem lett volna nehéz (a kötetet összeállító Simon István vagy Kabdebó Lóránt segítségével) kideríteni az első megjelenést. Egyébként itt sem következetesek az összeállítók, mert ezt 1928-ban közlik, míg pl. Komlós Aladárnak 1965-ben írt, de csak 1967-ben megjelent tanulmányát az utóbbi helyen adják (2616). Helyes az a gyakorlat, amely az első megjelenés helyén közli a teljes címfőlvételt, a későbbi időrendi helyen pedig utal rá (vö. Gyuris György Dugonics-bibliográfiájával, amelyet ezúttal is szívesen ajánlok minden írói bibliográfiát készítő figyelmébe). Az 1327. tételből teljesen hiányzik a lelőhely. Az 1375. tétel azonos az 1532-vel. Waitsch István később Vajtaira magyarította nevét, tehát a névmutatóban ez a kettő is összevonandó (1428). Az 1605. tétel azonos az 1702-vel. Az 1658. tétel azonos a 3494-vel (vö. még 527). A bevezetőben azt mondják az összeállítók, hogy mellőzik az irodalmi lexikonok Ady-címzavait: nem következetesek, mert Gulyás Pálval kivételt tettek (1688). Ez persze nem baj. Az 1775. tétel azonos a 2122-vel. Ha Ficzy Dénes cikkét csak kiszedték, de nem jelent meg, nem kellett volna bibliográfiába fölvenni, hiszen ebben csak publikált műveknek van helyük (1997); annál kevésbé, mert hiszen később úgyszólván megjelent, két helyen is, s ott hozzáférhető (2172). Ady levelének, melyet utánam Sára Péter is közölt, címzettje helyesen Ivánkovics Imre (2373). Az *Élet és Irodalom*ban megjelent jegyzetem lelőhelyéből (2422) kimaradt a kelet napja: dec. 9. (Nevem mellől a kérdőjel elmaradhat.) A 2675. tétel (Vezér Erzsébet kandidátusi értekezésének tézisei) önálló mű, hiszen ezt nem a terjedelem határozza meg (2675). A 2874. tétel (szerkesztői üzenet Varga Ilonának) nem tartozik az Adyról szóló irodalom bibliográfiájába, mert ezt tudtommal maga Ady írta, tehát az ő művei között, a kritikai kiadásban a helye. Pálffy, sőt netán Pálfi a helyes, nem Pálffy Antal (2886). Ady cigányának, a vak Gyulának ismerjük vezetéknevét: Boros Gyula (3200)

Horvát Henrik *h* nélkül írta nevét (lásd a mutatót). Vera Mihajlovna családnéve nem Imber, hanem Imber (3585). Juhász Gyula *Dicsőség Adynak* című verse először Az Est 1925. jan. 27-i számában jelent meg (3953). A 4515. tétel második sora technikai okokból lemaradt. A 4702. tételben említett szobrászművész neve helyesen: Melocco Miklós.

A névmutató alapos, jó: gondosan elválasztja az azonos neveüket is. Talán egyetlen kivétel: a 2362. tétel írója másik Kiss Lajos, nem azonos a többi cikk írójával. Herceg János neve itt hibásan szerepel *cz*-vel.

10. Befejezésül csak annyit, hogy a látszat-ra talán sok észrevétel nem jelenti a bibliog-

ráfia értékének lebecsülését. Rendkívül nagy munka ölt benne testet, alaposág, gondosság, széles ismeretanyag; *s ha a javasolt mutató megjelenik, szinte minden hiányát pótolhatja.* A terjedelmesebb ismertetést nem csupán az Ady-bibliográfia önmagában is nagy jelentősége tette szükségessé, hanem az a meggyőződés, hogy szaporodni fognak az írói bibliográfiák, s tökéletesítésükre még idejében meg kell vitatnunk a legjobb módszereket.

Péter László

STUDIA LITTERARIA

Tomus IX. Johanni Barta septuagenario magistro viroque doctissimo discipuli Debrecenienses item collegae et amici hunc fasciculum Studiorum Litteralium gratulantes dant et dedicant. Redigunt: I. Bán et K. Kovács. Debrecen, 1971. Alföldi ny. 159 l.

Születésnapj ajándék a Studia Litteraria IX. kötete; címezte a 70 esztendő Barta János. Azt az irodalomtudóst köszönti az évkönyv, akinek szellemi erőtere nem lokális, hanem országos jelentőségű, akitől — közvetve vagy közvetlenül, tanítványként vagy vitapartnerként — szinte minden hazai irodalmár kapott valamit. S valóban sajnálhatjuk, hogy — a dolgok természetéből következően — ebben a kötetben Bartával mint szerzővel nem találkozhatni, jelenléte csupán az ünnepelt és az ihlető szerepére „korlátozódik”.

Am a gyűjtemény színvonala a magiszter „távollétében” sem hagy kielégítetlenül; igényeiben — ha a megvalósításban nem is mindig — valamennyi tanulmány méltó az ünnephez. (Egy tucat szerzőt felvonultató kötetben amúgy is szinte szükségszerű némi egyenetlenség!) Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy a Barta szervezte tudományos műhely itt közzétett eredményei általában — s nagyrészt egyenként is! — visszamutatnak a mester inspirációjára, a dokumentálás bőségében csakúgy, mint a koncepciók eredetiségében. Hú tükre ez a sokszínű összeállítás a debreceni Irodalomtörténeti Intézet belvilágának, az ott folyó kutatómunka izgalmasan tarka orientációjának, változatos és hajlékony módszereinek, szuverenitásra törő szellemének. A világirodalom különböző tájaira éppúgy vezetnek ösvények Debrecenből, mint irodalmunk múltjába és jelenébe, egy-egy mű aprólékos és mély analízise ugyanoly természetes vállalkozás, mint a nagy összefüggéseket fűrkésző gondolkodás. A szó szűkebb értelmében vett irodalomtörténeti munkát szerencsésen egészíti ki a szerzők többségének erős elméleti affinitása,

poétikai felkészültsége és érzékenysége. S noha az elemzéseknek több mint a fele egy-egy nagyobb tanulmány, koncepció részlete vagy előkészülete, szó sincs arról, hogy vázlatos, elnagyolt, végig nem gondolt műhelyforgácsgyűjteményt kapjunk. Az írások így, részletvolttukban is szilárdan állnak a lábukon. Vidékiek beszűkülésnek, provinciába zárkózásnak nyoma sincs a kiadványban. Tágas a horizont, nagy bizonyítékaul annak, hogy vidéken is lehet magas színvonalon, igényesen művelni a tudományt!

Szerencsés ötlet volt a szerkesztőktől, hogy két, Budapesten tevékenykedő irodalomtörténészt kértek fel Barta János munkásságának méltatására. Részint ez is igazolja (ha ugyan ezt igazolni kell!), hogy az ünnepelt eddigi életműve országos hatósugarú, részint így eleve kizárták a szubjektívizmus, a legjobb értelmű elfogultság vádját. Németh G. Béla és Nagy Miklós Bartát köszöntő írása szép példa arra, hogy nem kritikátlan tömjénezéssel, hanem vitakozva, a fenntartásokat, ellenvéleményeket is kibontva lehet igazán tisztelni, megbecsülni egy nagyformátumú tudósegéniséget. Kettejük közül Németh G. Béla vállalkozott Barta szellemi útjának, elméleti működésének felvázolására. Magvas elemzést ad századunk nehezen és későn eszmélkedő magyar irodalomtudományáról, Barta első — a fenomenológiai szemléletet egzisztencialista hatásokkal „dúsító” — pályakezdetéről. Találón állapítja meg, hogy a marxista módszert elsajátító tudós második „indulása” az 50-es évek végére tehető, s hogy az elméletíró Barta alkotának legfeltűnőbb sajátossága a korrekció igénye. Németh G. Béla szerint az utóbbi két évtizedben két gondolati centrum